

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СКЛАДУ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ РЕСУРСІВ ВИРОБНИЦТВА

Резюме. Проаналізовано теоретичні підходи до визначення складу та класифікації ресурсів виробництва. Розглянуто практичне значення організаційно-економічних ресурсів на мікро- і макроекономічному рівнях та їх вплив на ефективність виробництва.

The summary. Analysis of theoretical approaches to determining the composition and classification of resources. Considered practical importance the organizational and economic resources at the micro- and macroeconomics level. The influence the resources to production efficiency.

Ключові слова: праця, земля, капітал, підприємницький хист, економічні ресурси, структура ресурсів виробництва, ефективність виробництва.

Постановка проблеми. Формування в Україні ринкових відносин – складний і ще не завершений процес. Він передбачає обґрунтоване визначення взаємозв'язків між виробництвом і соціально-економічними потребами держави, прогнозування розвитку промисловості на основі інституційних змін, упровадження новітніх технологій, інвестування всіх сфер діяльності з метою виробництва конкурентоспроможної продукції. Аналіз власного досвіду ринкових зрушень доби незалежності України та досвід інших постсоціалістичних країн свідчать, що важлива роль у системі ринкових перетворень відводиться промисловому виробництву, де створюються необхідні для життя суспільства блага.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Самостійними, спеціальними розробками у сфері дослідження ресурсів виробництва є праці вітчизняних науковців А.А. Чухно, С.С. Панчишина, С.В. Мочерного, О.А. Устенка, А.А. Задої та Ю.Є. Петруні. Багато публікацій щодо класифікації економічних ресурсів трансформуються на український ґрунт із зарубіжних джерел. Серед них слід назвати теоретичні розробки Адама Смітта, Альфреда Маршала, Карла Маркса. У працях названих вчених розглянуто теоретичні питання формування ресурсів виробництва, розроблено низку підходів щодо їх складу та впливу на результати виробництва.

Позитивно оцінюючи результати вищенаведених досліджень з формування підходів до складу ресурсів виробництва, ми дослідимо практичне значення складу цих ресурсів на мікро- і макроекономічному рівнях

Мета статті полягає у систематизації вітчизняних і зарубіжних підходів та визначення складу структури економічних ресурсів, їх впливу на результати діяльності виробничої системи.

Виклад основного матеріалу. Промислове виробництво в умовах періоду формування нових економічних відносин в Україні – це система взаємопов'язаних галузей і підприємств, відособлене існування яких є неможливим. Цим і зумовлено необхідність комплексного розгляду підприємства як виробничої системи, її структури і, зокрема, механізму здійснення збутової діяльності. Для того, щоб відбувався постійний процес зростання обсягів виробництва і добробуту народу, необхідно задіяти всі існуючі організаційно - економічні ресурси.

У наукових виданнях економічної літератури відсутня єдина обґрунтована класифікація ресурсів виробництва. Більшість досліджень цієї проблеми так чи інакше зачіпає проблему їх складу (ресурсів), адже, з одного боку, певна частина економістів не вносить до загальноприйнятої класифікації складових ресурсів виробництва жодних змін, з іншого, – ринкові засади господарювання вимагають деяких коректив у структурі і складі організаційно-економічних ресурсів.

Що стосується внутрішнього змісту такої невизначеності, тобто складу структури, то її прояв мав місце ще в епоху середньовіччя. Арістотель, а за ним і інші мислителі цієї доби,

вважали працю одним із головних економічних ресурсів. Школа фізіократів, навпаки, особливу увагу приділяла землі як економічному ресурсу. Видатний англійський економіст, основоположник класичного напрямку економічної теорії Адам Сміт (1723–1790 рр.), розглядав склад ресурсів за таким порядком: праця, земля, капітал. Пізніше інший англійський вчений Альфред Маршал (1842–1924 рр.) запропонував увести до структури економічних ресурсів четвертий фактор - підприємницькі здібності [3, с. 54].

Сучасна економічна думка у цій галузі також не дає однозначних тлумачень відносно складу економічних ресурсів. Зокрема, американські вчені К. Макконнел і С. Брю вказують на те, що економічні ресурси – це всі природні, людські і виготовлені людиною ресурси, які використовуються для виробництва товарів і послуг. Запропонована цими вченими класифікація складається із двох великих груп, які відображають, загалом, склад чотирьох видів економічних ресурсів:

1. Матеріальні – земля і капітал.
2. Людські – праця і підприємницькі здібності [2].

Подібної точки зору на склад ресурсів виробництва дотримуються і ряд російських вчених. Зокрема, С.М. Меньшиков вказує на таку структуру ресурсів: капітал, праця, земля [6, с. 138]. Такий же звужений підхід до визначення структури ресурсів дається авторами підручника “Современная экономика”. При цьому, вчені, хоча і класифікують ресурси у порядку: земля, капітал, праця, проте фактор “праця” у їх трактуванні: “... охоплює і підприємливість – діяльність, яка вимагає властивостей до організації виробництва, вміння орієнтуватися в ринковій кон'юктурі і не боятися ризику”. Таким чином, як бачимо, вказані російські автори хоча і звертають увагу на підприємливість і посилаються на те, що у зарубіжних традиціях повага до підприємця така велика, що її розглядають як самостійний фактор виробництва, однак самі виділяють лише три складові у структурі ресурсів, які необхідні для здійснення процесу виробництва [5, с. 37].

Досліджувані питання знайшли своє відображення і в роботі російського науковця професора А.С. Булатова. Цей автор провідне місце у складі ресурсів відводить природним (земля), а трудові ресурси, як люди, що мають можливість виготовляти товар, і, підприємливість, як можливість людей організувати виробництво товарів і послуг, розглядає окремими структурними категоріями. Зокрема, в теоретичному аспекті, цей автор виділяє п'ять складових елементів економічних ресурсів, які трактуються у такому порядку: природні (земля); трудові (люди); капітал (грошовий і реальний); підприємництво; знання [9, с. 54]. Такий, більш широкий контекст представлення структури економічних ресурсів як, на нашу думку, є недостатньо обґрунтованим і суперечливим. Вказана нами точка зору зумовлена тим, що знання недоцільно виділяти в окрему категорію класифікації ресурсів виробництва, оскільки вони притаманні лише особистому фактору виробництва – людям як у контексті виділення трудового ресурсу, так і відносно підприємницьких здібностей людини.

Слід зазначити, що донедавна і вітчизняна, і російська економічна думка трактувала склад і структуру економічних ресурсів, виходячи із вчення К. Маркса та його послідовників, адже саме у марксистських традиціях першість належала капіталу як результату праці. Натомість, класична політекономія визнавала пріоритет за працею. У цьому контексті заслуговує на увагу думка російських вчених П.П. Журавльової та Н.Н. Мильчакової, котрі виділяють два підходи до класифікації та складу ресурсів виробництва: марксистський і маржиналістський. Згідно з марксистською теорією фактори виробництва поділяють на дві великі групи: особистий – робоча сила як сукупність фізичних та інтелектуальних здібностей людини до праці; та речовий фактор – усі засоби виробника. Маржиналістська теорія (напрямок неокласицизму, що представляє економіку як систему взаємозалежних господарюючих об'єктів і пояснює економічні процеси через використання крайніх величин [7, с.17]) традиційно

виділяє 4 групи факторів виробництва: земля, праця, капітал, підприємливість. Виходячи з цієї теорії, її прихильники, зокрема Г. Менк'ю (Григорі Манків), землю розглядали як природний фактор, що не є результатом діяльності людини. Окрема увага у цьому порядку приділяє підприємницьким здібностям, тобто специфічному фактору виробництва. Вищезгадані російські вчені під підприємливістю пропонують вважати особливий вид людського капіталу, представленого діяльністю з координації та комбінування всіх інших факторів виробництва з метою створення благ і послуг [3, с. 185–186].

На наш погляд, зазначений підхід до визначення суті підприємливості можна вважати найбільш вдалим. Позитивним в даному визначенні є те, що автори вказують на наявність організаційних умов у підприємницьких властивостях людського капіталу. Виходячи з цього, можна констатувати: для здійснення процесу виробництва необхідно задіяти всі економічні ресурси: працю, капітал, землю; а також специфічний організаційний ресурс – підприємницькі здібності людини.

У вітчизняній економічній літературі провідні позиції поступово завойовує розширене трактування маржиналістської теорії щодо структури організаційно-економічних ресурсів. Наприклад, академік НАН України А.А. Чухно вказує на структуру, виділяючи дві великі групи: матеріальні ресурси (земля і капітал), та, окрема важлива частина ресурсів – людські, тобто праця людей та їхні підприємницькі здібності [4, с. 9]. З одного боку, таке тлумачення містить марксистський підхід, традиційно виділяючи дві великі групи у структурі ресурсів, з іншого боку, тут присутній і елемент маржиналістського підходу, що представлено автором, як введення підприємницьких здібностей у категорію “людські ресурси” поряд із працею, як фізичними та розумовими здібностями людини, за допомогою яких вона приводить у дію засоби виробництва.

У дещо іншому контексті до визначення структури економічних ресурсів підійшли такі вчені, як О.А. Устенко та С.В. Мочерний. Зокрема, вони констатують, що процес праці є органічною єдністю трьох основних моментів: праці людини, предметів праці та засобів праці, і визначальна роль у цьому належить людині [8, с.17]. Хоча ці автори і використовують іншу термінологію, проте позитивним ми вважаємо у цьому підході те, що у складі ресурсів вказані вітчизняні вчені на перше місце висувають працю. Однак, що стосується структури, то тут вона представлена у вузькому контексті без виділення в окрему категорію підприємливості як ресурсу виробництва.

Заслуговує на увагу і думка українських вчених А.А. Задої та Ю.Є. Петруні, котрі визначають таку класифікацію організаційно-економічних ресурсів у складі чотирьох факторів: земля, капітал, праця і підприємницькі здібності. Конкретизацію економічної категорії “підприємницькі здібності” ці автори представили як пошук та мобілізацію наявних у суспільстві ресурсів, додаючи те, що носієм підприємницьких здібностей виступає людина, проте їх недоцільно ототожнювати із трудовими ресурсами, позаяк вони (підприємницькі здібності) як ресурс обмежені, володіють загальною для всіх ресурсів ознакою – рідкістю [58, с. 32].

Саме підприємець, мобілізуючи свої інтелектуальні ресурси здійснює пошук і втілення у виробництво таких ресурсів, як праця, капітал і земля. З цього приводу правильно зауважили А.А. Задої та Ю.Є. Петруня, що носієм підприємницьких здібностей також є людина, проте ці здібності неможливо прирівняти до трудових через їхню властивість бути даром не кожній людині. Ці вчені підсумовують: “...підприємницькі здібності як ресурс – обмежені, володіють загальною для всіх ресурсів ознакою – рідкістю” [1, с. 32].

С.М. Панчишин, виходячи із класифікації ресурсів, на нашу думку, найбільш правильно підійшов до визначення їх складу і структури, виділивши чотири групи ресурсів за таким порядком: праця, капітал, земля, підприємницький хист [10].

Порівняльний аналіз різноманітних підходів до класифікації ресурсів виробництва засвідчує, що у цілому позиції як українських, так і російських та зарубіжних вчених багато в чому збігаються, хоча вони використовують різне тлумачення складу ресурсів. Більшість учених виділяють 4 групи ресурсів, проте відмінність поглядів пов'язана із баченням марксистського, чи маржиналістського підходів. У зв'язку з цим не виділено єдиного термінологічного підходу щодо визначення змісту поняття організаційно-економічні ресурси, а тому це питання ми пропонуємо узагальнити, використавши основні положення вищедосліджених напрямків. Отож, можна констатувати, що економічні ресурси визначаються у наступному складі і структурі: праця, капітал, земля. Враховуючи важливість підприємницьких здібностей, як окремого ресурсу для координації та комбінування всіх інших ресурсів, пропонуємо його означити як категорію “організаційний ресурс”. Водночас склад системи організаційно-економічних ресурсів, що має важливе як теоретичне, так і практичне значення, представимо сучасною класифікацією цієї структури: підприємницькі можливості, праця, капітал, земля. Це означає, що процес виробництва як система починається із втілення підприємницького задуму через залучення та організацію всіх видів економічних ресурсів і завершується виготовленням готової продукції, яка задовольняє вимоги споживачів.

Розглядаючи практичне значення складу ресурсів, можна окремо виділити їх роль на макро- і мікроекономічному рівнях. На макроекономічному рівні пропонуємо розглянути зміст концепції “теорія організаційно-економічних ресурсів”, яка полягає у тому, що кожна група ресурсів, залучаючись до виробничого процесу, має властивість приносити дохід на фактор виробництва своєму власнику (пофакторний дохід). У макроекономіці національний дохід (НД) – це весь дохід, зароблений упродовж року власниками ресурсів, що є резидентами певної держави, незалежно від того, де ці ресурси використовуються – у власній країні чи за кордоном [3, с. 62]. За методом доходів показник НД визначається як сума доходів, отриманих усіма економічними суб'єктами [5, с.59; 3, с. 75]

$$\text{НД} = \text{З} + \text{В} + \text{Р} + \text{П}, \quad (1)$$

де З – дохід найманих працівників у вигляді заробітної плати;

В – відсоток, що являє собою виплату грошового доходу постачальникам грошового капіталу;

Р – рента, доходи домогосподарств і фірм від нерухомого майна;

П – прибуток, що має два різновиди: дохід власників підприємств, які перебувають в одноосібній власності, та прибуток акціонерних товариств.

Із даної формули випливає, що організаційно-економічні ресурси є причиною отримання таких доходів: підприємницькі здібності – “прибуток”, праця – “заробітна плата”, капітал – “відсоток”, земля – “рента”.

На мікроекономічному рівні значення ресурсів виробництва пропонуємо розглянути у контексті визначення кількісного показника виробничого процесу – ефективності виробництва, значення якого для економічних процесів є досить важливим, позаяк він відображає відношення результатів виробництва до затрат. Якщо виходити із викладених вище макроекономічних поглядів, то можемо визначити таке: результати є доходами на фактори виробництва, а затрати – це економіко-організаційні ресурси, залучені до процесу виробництва. Звідси ефективність виробництва

$$E = \sum D / \sum P, > 1, \quad (2)$$

де $\sum D$ – сума доходу підприємства;

ΣP – сума всіх організаційного економічних ресурсів, залучених у виробництво.

Висновки. Економічна ефективність виробництва вимагає віддачі від залучення чотирьох складових організаційно-економічних ресурсів: підприємницьких здібностей, праці, капіталу і землі. Наші подальші публікації, з огляду на вищепроведене дослідження, будуть торкатися прикладних аспектів моделювання ефективного поєднання всіх організаційно-економічних ресурсів.

Використана література

1. Задоя, А.А. Основы экономики: учебн. пособие [Текст] / А.А. Задоя, Ю.С. Петруня. – К.: Выща школа. – Знання, 1998. – 478 с.
2. Макконел Кемп бел, Р. Экономикс: Принципы и проблемы политики [Текст] / Р. Макконел Кемпбел, Л. Брю Стэнли; пер. с англ. 11-го изд. – М.: Республика, 1992. – Т.1. – 399 с.
3. Мэнкью, Н.Г. Принципы экономикс [Текст] / Н.Г. Мэнкью. – 2-е изд., сокращ. – Спб.: Питер, 2001. – 496 с.
4. Основи економічної теорії: підручник [Текст] / А.А. Чухно, П.С. Єщенко, Г.Н. Климко та ін.; за ред. А.А. Чухна. – К.: Вища школа, 2001. – 606 с.
5. Современная экономика. Общедоступный учебный курс [Текст]. – Ростов-на-Дону: издательство “Феникс”, 1995. – 608 с.
6. Меньшиков, С.М. Новая экономика. Основы экономических знаний: учебн. пособие [Текст] / С.М. Меньшиков. – М.: Международные отношения, 1999. – 400 с.
7. Теоретическая экономика. Политэкономия: учебник для вузов; под ред П.П. Журавлёвой, Н.Н. Мильчаковой. – М.: Банки и биржи, 1997. – 485 с.
8. Основы экономической теории: учебник [Текст] / С.В. Мочерный, В.К. Симоненко, В.В. Секретарюк, А.А. Устенко; под ред С.В. Мочерного. – К.: Знання, 2000. – 607 с.
9. Экономикс: учебник; под ред А.С. Булатові [Текст]. – М.: Юристъ, 1999. – 896 с.
10. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: навч. посібник: у 2 кн. – Кн. 1. Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка; за ред. С. Панчишина і П. Островерха. – 4-те вид., випр. і доп. [Текст]. – К.: Знання, 2006. – 723 с.